HOOFDSTUK 5

Arbeidsmarkt, loon en werkloosheid

Economie · havo 5

IN DIT HOOFDSTUK LEER JE:

Personen, arbeidsjaren en participatie

Vraag en aanbod van arbeid

Minimumloon, cao en onderhandeling

Hoofdstukoverzicht

Centraal examen · D9, H4, A

Je vergelijkt mensen, banen en arbeidsuren en verklaart waarom vraag naar arbeid kan veranderen. Daarna beoordeel je minimumloon, cao en contracten met gevolgen voor beide partijen. De arbeidsmarktcijfers en bedrijven zijn fictief; de eenheden en definities staan bij iedere bron.

In dit hoofdstuk leer je:

5.1 Personen, arbeidsjaren en participatie

Ik kan arbeidsaanbod, arbeidsvraag, werkloosheid, participatie en p/a-ratio met de juiste noemer en eenheid bepalen.

5.2 Vraag en aanbod van arbeid

Ik kan verklaren hoe veranderingen van arbeidsvraag en arbeidsaanbod uurloon en werkgelegenheid beïnvloeden.

5.3 Minimumloon, cao en onderhandeling

Ik kan de invloed van arbeidsmarktinstituties op loon, arbeidsvraag, arbeidsaanbod en werkloosheid verklaren.

5.4 Arbeidsproductiviteit en loonkosten per product

Ik kan arbeidsproductiviteit en loonkosten per product berekenen en hun effect op de concurrentiepositie verklaren.

5.5 Vaste en flexibele contracten

Ik kan gevolgen van contractvormen voor werkgevers, werknemers, scholing en welvaart afwegen.

5.6 Werkloosheid verklaren

Ik kan frictie, mismatch, bestedingen, loonkosten, uitkeringsprikkels en structurele veranderingen als oorzaken van werkloosheid onderscheiden.

Antwoorden en beoordelingscriteria

Beoordeel de rekengang en de economische verklaring met de deelcriteria. Andere formuleringen zijn goed als de inhoud klopt. Geef bij berekeningen de formule, ingevulde getallen, uitkomst en eenheid. Onderzoek en experimenten beoordeel je met de rubric en zo nodig je docent. Deze oefenpunten zijn geen officieel examencijfer.

Voorkennis

V1 Een bedrijf heeft 8 personen die ieder een halve baan werken. Bereken hoeveel arbeidsjaren dit zijn.

2 punten

Modelantwoord

Arbeidsvolume = 8 × 0,5 = 4 arbeidsjaren. Personen en arbeidsjaren zijn verschillende eenheden.

1 p. - 8 × 0,5 als aanpak

1 p. - 4 arbeidsjaren

V2 Welke groep hoort in deze meetdefinitie bij de beroepsbevolking?

2 punten

A. Alle inwoners, ook kinderen.

B. Werkenden en actief zoekende beschikbare werklozen.

C. Alleen personen met een vaste voltijdbaan.

D. Alleen personen zonder werk, ongeacht of zij zoeken.

Modelantwoord

Werkenden én personen zonder betaald werk die actief werk zoeken en beschikbaar zijn.

2 p. - Optie 2 gekozen

V3 Wie vraagt arbeid en wie biedt arbeid aan op de arbeidsmarkt?

2 punten

Modelantwoord

Werkgevers vragen arbeid om te produceren. Mensen die willen werken bieden arbeid aan. Werk zoeken door een werknemer is dus arbeid aanbieden, geen arbeidsvraag in economische zin.

1 p. - Werkgevers vragen arbeid

1 p. - Werknemers/werkzoekenden bieden arbeid aan

V4 Wat is het verschil tussen een bruto loon en totale loonkosten voor een werkgever?

2 punten

Modelantwoord

Bruto loon is het loon vóór inhoudingen voor de werknemer. Totale loonkosten kunnen daarnaast werkgeverslasten omvatten, zodat de kosten voor de werkgever groter kunnen zijn dan het brutoloon.

1 p. - Bruto vóór inhoudingen

1 p. - Werkgeverslasten naast brutoloon

V5 De productie stijgt van 100 naar 110 producten bij hetzelfde aantal arbeidsuren. Met hoeveel procent stijgt de productie per uur?

2 punten

Modelantwoord

Productiviteitsgroei = (110 − 100)/100 × 100% = 10%. Omdat arbeidsuren gelijk zijn, groeit productie per uur even snel als de productie.

1 p. - Verschil gedeeld door oude waarde maal 100

1 p. - 10% en gelijke uren als reden

V6 Waarom kan een daling van de vraag naar producten gevolgen hebben voor de vraag naar werknemers?

2 punten

Modelantwoord

Bedrijven hoeven minder te produceren en hebben dan minder arbeid nodig bij gelijkblijvende productiviteit. De vraag naar arbeid is afgeleid van de vraag naar de geproduceerde goederen en diensten.

1 p. - Minder productie bij minder productvraag

1 p. - Minder benodigde arbeid/afgeleide vraag

5.1 Personen, arbeidsjaren en participatie

1 Bereken op basis van A de beroepsbevolking en de arbeidsvraag, beide in personen/banen.

Bron: EC05-A · 2 punten

Modelantwoord

Beroepsbevolking = 30.000 werkenden + 2.000 werklozen = 32.000 personen. Arbeidsvraag = 30.000 bezette banen + 1.000 vacatures = 31.000 banen voor personen. Vacatures tellen niet mee bij de beroepsbevolking.

1 p. - 30.000 + 2.000 = 32.000 personen arbeidsaanbod

1 p. - 30.000 + 1.000 = 31.000 banen arbeidsvraag

2 Bereken het werkloosheidspercentage in A. Geef de uitkomst op twee decimalen.

Bron: EC05-A · 2 punten

Modelantwoord

Werkloosheidspercentage = 2.000 / (30.000 + 2.000) × 100% = 6,25%. De noemer is de beroepsbevolking, niet alle 50.000 potentiële werkenden.

1 p. - Juiste beroepsbevolking als noemer/formule

1 p. - 6,25%

3 Bereken bruto en netto arbeidsparticipatie in A en geef het verschil in procentpunten.

Bron: EC05-A · 3 punten

Modelantwoord

Bruto participatie = 32.000/50.000 × 100% = 64%. Netto participatie = 30.000/50.000 × 100% = 60%. Het verschil is 64% − 60% = 4 procentpunt; dat is geen relatief groeipercentage.

1 p. - Bruto 64% met juiste formule

1 p. - Netto 60% met juiste formule

1 p. - Verschil 4 procentpunt

4 Bereken de p/a-ratio in A en leg de uitkomst in woorden uit.

Bron: EC05-A · 2 punten

Modelantwoord

p/a = 30.000 / 24.000 = 1,25. Gemiddeld zijn er 1,25 werkzame personen per arbeidsjaar/voltijdbaan-equivalent. Dat past bij deeltijdwerk; de ratio zegt niet dat 25% van de beroepsbevolking werkloos is.

1 p. - Personen gedeeld door arbeidsjaren = 1,25

1 p. - Interpretatie personen per arbeidsjaar

5 Werkenden in A gaan samen minder uren werken, terwijl het aantal werkzame personen gelijk blijft. Welke verandering volgt?

Bron: EC05-A · 2 punten

A. De p/a-ratio daalt altijd tot 1.

B. Het aantal personen daalt per definitie evenveel als hun arbeidsuren.

C. De beroepsbevolking wordt gelijk aan het aantal vacatures.

D. Het aantal arbeidsjaren daalt en de p/a-ratio stijgt.

Modelantwoord

Het aantal arbeidsjaren daalt; de p/a-ratio stijgt doordat dezelfde teller door een kleinere noemer wordt gedeeld.

2 p. - Optie 4 gekozen

6 Een fictieve regio heeft 18.000 werkenden en 2.000 actief zoekende werklozen. Een nieuwsbericht deelt het aantal werklozen door 18.000 en noemt dat het werkloosheidspercentage. Corrigeer de noemer en bereken het juiste percentage.

3 punten

Modelantwoord

De beroepsbevolking is 18.000 + 2.000 = 20.000. Werkloosheidspercentage = 2.000/20.000 × 100% = 10%. Alleen werkenden als noemer gebruiken meet niet het werkloze aandeel van de hele beroepsbevolking.

1 p. - Beroepsbevolking 20.000 als noemer

1 p. - 10% met formule

1 p. - Waarom alleen werkenden fout is

5.2 Vraag en aanbod van arbeid

1 Neem alleen de groei van warmtepompbestellingen in C. Verklaar het effect op de arbeidsvraag naar installateurs en op het evenwichtsuurloon bij gelijk arbeidsaanbod.

Bron: EC05-C · 2 punten

Modelantwoord

Meer bestellingen vereisen meer installatieproductie en bij gelijke productiviteit meer arbeid. De arbeidsvraag verschuift naar rechts. Met gelijkblijvend stijgend aanbod neemt het evenwichtsuurloon toe en wordt meer arbeid gevraagd en geleverd.

1 p. - Meer productie → grotere afgeleide arbeidsvraag

1 p. - Vraag rechts → hoger evenwichtsloon bij gelijk aanbod

2 Neem alleen de extra afgestudeerde installateurs in C. Verklaar wat met arbeidsaanbod, evenwichtsuurloon en hoeveelheid gebeurt bij gelijkblijvende vraag.

Bron: EC05-C · 2 punten

Modelantwoord

Extra installateurs die actief willen werken vergroten het arbeidsaanbod bij elk loon, dus de aanbodlijn verschuift rechts. Bij dezelfde dalende vraaglijn daalt het evenwichtsuurloon en stijgt de verhandelde hoeveelheid arbeid.

1 p. - Arbeidsaanbod rechts door meer aanbieders

1 p. - Loon daalt en hoeveelheid stijgt bij gelijk vraag

3 Beide ontwikkelingen in C vinden plaats. Een leerling voorspelt zeker een hoger uurloon. Waarom is dat te stellig?

Bron: EC05-C · 2 punten

Modelantwoord

Een grotere arbeidsvraag duwt het loon omhoog, maar een groter arbeidsaanbod duwt het omlaag. Zonder de relatieve grootte van de verschuivingen is de loonrichting niet zeker; de effecten op hoeveelheid gaan wel beide in de richting van een groter evenwicht.

1 p. - Tegengestelde looneffecten van vraag en aanbod

1 p. - Relatieve grootte ontbreekt; loon onbepaald

4 Een werknemer biedt na een hoger uurloon meer uren aan; het aantal personen dat wil werken en hun overige voorkeuren veranderen niet. Welke grafische beschrijving past in het gewone model?

2 punten

A. Een beweging langs de aanbodlijn door een hoger loon.

B. Een verschuiving van de arbeidsvraaglijn doordat de werknemer meer uren wil.

C. Een daling van de beroepsbevolking omdat het loon hoger wordt.

D. Een verschuiving van de aanbodlijn uitsluitend doordat de arbeidsprijs zelf verandert.

Modelantwoord

Dit is een beweging langs dezelfde arbeidsaanbodlijn door de verandering van de prijs van arbeid.

2 p. - Optie 1 gekozen

5 Een bedrijf automatiseert één taak en krijgt tegelijk meer orders. Waarom kun je zonder gegevens niet zeggen of het meer personeel nodig heeft?

3 punten

Modelantwoord

Automatisering verlaagt de arbeid per product en kan de benodigde arbeid verminderen. Meer orders verhogen de productie en kunnen de arbeidsbehoefte vergroten. Het totaal hangt af van de productiviteitsstijging tegenover de productiegroei.

1 p. - Automatisering verlaagt arbeid per product

1 p. - Orders vergroten productie/arbeidsvraag

1 p. - Relatieve effecten bepalen totaal

6 Een fictieve horecaregio heeft een dalende arbeidsvraaglijn en stijgende arbeidsaanbodlijn. Studenten verlaten de regio, terwijl het aantal restaurantbestellingen gelijk blijft. Beschrijf het effect op het evenwicht en noem één reden waarom restaurants niet meteen alle problemen met een hoger loon oplossen.

3 punten

Modelantwoord

Het arbeidsaanbod verschuift links, dus het evenwichtsloon stijgt en de verhandelde hoeveelheid arbeid daalt. Een hoger loon kan mensen aantrekken, maar vaardigheden, bereikbaarheid, tijd voor opleiding of beperkte beschikbaarheid kunnen aanpassing vertragen; de daling van beschikbaar personeel verdwijnt niet automatisch onmiddellijk.

1 p. - Aanbod links bij gelijke vraag

1 p. - Loon hoger en hoeveelheid lager in het model

1 p. - Concrete beperking aan snelle aanpassing

5.3 Minimumloon, cao en onderhandeling

1 Leg in de eenvoudige markt van C uit waarom het nieuwe minimumloon werkloosheid kan veroorzaken.

Bron: EC05-C · 3 punten

Modelantwoord

Het minimumloon ligt boven het concurrerende evenwichtsloon. Bij dit hogere loon vragen werkgevers minder arbeid en bieden meer mensen arbeid aan. De aangeboden hoeveelheid is daardoor groter dan de gevraagde hoeveelheid; een deel van de aanbieders vindt geen baan.

1 p. - Minimumloon boven evenwicht en dus bindend

1 p. - Vraag lager en aanbod hoger

1 p. - Aanbodoverschot → mogelijke werkloosheid

2 Noem één functie van een vakbond en één functie van een werkgeversorganisatie bij een cao.

Bron: EC05-C · 2 punten

Modelantwoord

De vakbond onderhandelt namens werknemers over loon en andere voorwaarden. De werkgeversorganisatie onderhandelt namens werkgevers over betaalbare en uitvoerbare voorwaarden. Samen kunnen zij een cao afsluiten.

1 p. - Werknemersvertegenwoordiging met onderhandeling

1 p. - Werkgeversvertegenwoordiging met onderhandeling

3 Een nieuwe minimumloongrens ligt lager dan het bestaande concurrerende loon. Welke directe modeluitkomst is juist?

2 punten

A. Alle werknemers krijgen automatisch het lagere minimumloon.

B. De arbeidsvraag wordt zeker nul.

C. De grens is niet bindend en het bestaande evenwicht kan blijven gelden.

D. Er ontstaat altijd werkloosheid omdat ieder minimumloon hoger dan het evenwicht is.

Modelantwoord

De grens is niet bindend en verandert het bestaande marktevenwicht niet automatisch.

2 p. - Optie 3 gekozen

4 Een cao verhoogt de loonkosten met 5%. Arbeidsproductiviteit stijgt ook met 5%. Leg zonder nieuw cijferrekenen uit waarom de loonkosten per product niet hoeven te stijgen.

2 punten

Modelantwoord

Loonkosten per product zijn loonkosten per arbeidsperiode gedeeld door productie per arbeidsperiode. Als teller en noemer in dezelfde verhouding stijgen, blijft die verhouding gelijk. De hogere loonkosten worden dus over evenredig meer producten verdeeld.

1 p. - Juiste verhouding kosten/productiviteit

1 p. - Gelijke procentuele stijging → verhouding gelijk

5 De cao in een sector bevat betaalde scholing naast een hoger loon. Geef één mogelijk voordeel voor werknemers en één voor werkgevers.

2 punten

Modelantwoord

Werknemers kunnen vaardigheden en toekomstige inzetbaarheid vergroten naast beter loon. Werkgevers kunnen door scholing hogere productiviteit en beter passende vaardigheden krijgen, zodat het bedrijf beter kan produceren of vacatures beter kan invullen.

1 p. - Werknemers: vaardigheden/inzetbaarheid/zekerheid

1 p. - Werkgevers: productiviteit/aansluiting personeel

6 Een fictieve schoonmaaksector verhoogt het minimumloon; de productiviteit en productprijzen blijven op korte termijn gelijk. Een politicus zegt dat elke aanbieder zeker méér besteedbaar inkomen krijgt. Geef een economische tegenwerping die zowel baanbehoud als arbeidsvraag benoemt.

3 punten

Modelantwoord

Wie dezelfde uren blijft werken krijgt een hoger brutoloon, maar het hogere kostenniveau kan in het gewone model de arbeidsvraag verkleinen. Sommige aanbieders verliezen uren of vinden geen baan. Een hoger uurloon garandeert daardoor niet voor iedere aanbieder een hoger totaal besteedbaar inkomen; daarvoor tellen ook uren, werk en inhoudingen mee.

1 p. - Hoger loon bij gelijk baan/uren erkend

1 p. - Hogere kosten kunnen arbeidsvraag/uren/baan verkleinen

1 p. - Uurloon niet automatisch totaal besteedbaar inkomen

5.4 Arbeidsproductiviteit en loonkosten per product

1 Bereken de arbeidsproductiviteit van Ovenlijn in beide jaren en de procentuele stijging.

Bron: EC05-B · 2 punten

Modelantwoord

Jaar 1: 220.000/10 = 22.000 broodproducten per arbeidsjaar. Jaar 2: 242.000/10 = 24.200 per arbeidsjaar. Groei = (24.200 − 22.000)/22.000 × 100% = 10%.

1 p. - Beide productiviteiten met juiste eenheid

1 p. - Juiste groeiformule en 10%

2 Bereken de loonkosten per broodproduct in beide jaren. Rond af op drie decimalen en verklaar de richting.

Bron: EC05-B · 3 punten

Modelantwoord

Jaar 1: (10 × € 33.000)/220.000 = € 1,500 per product. Jaar 2: (10 × € 34.650)/242.000 = € 1,432 per product. De productiviteit groeit sterker dan de loonkosten per arbeidsjaar, zodat de loonkosten over relatief meer producten worden verdeeld.

1 p. - Juiste kostendeling/€ 1,500 jaar 1

1 p. - € 1,432 jaar 2 met aanpak

1 p. - Productiviteit groeit sterker dan loonkosten

3 Gebruik B om de procentuele verandering van loonkosten per product exact met groeifactoren te bepalen. Rond het procent af op één decimaal.

Bron: EC05-B · 2 punten

Modelantwoord

Loonkosten per arbeidsjaar stijgen van € 33.000 naar € 34.650: factor 1,05. Productiviteit stijgt met factor 1,10. Loonkosten per product veranderen met factor 1,05/1,10 = 0,954545...; verandering = (0,954545... − 1) × 100% = −4,5% afgerond. Het is dus een daling van 4,5%.

1 p. - Kostenfactor 1,05 en productiviteitsfactor 1,10

1 p. - Deling factoren en −4,5%/daling 4,5%

4 Ovenlijn verlaagt door de lagere loonkosten per product zijn prijs; kwaliteit en overige kosten blijven gelijk. Geef een mogelijke keten naar zijn concurrentiepositie en één onzekerheid.

Bron: EC05-B · 2 punten

Modelantwoord

Een lagere prijs maakt Ovenlijn aantrekkelijker ten opzichte van aanbieders met gelijkwaardige producten. Dat kan de afzet en concurrentiepositie verbeteren. Rivalen kunnen echter ook prijzen verlagen of klanten kunnen hun vraag verminderen; extra verkoop is niet zeker.

1 p. - Lagere prijs → aantrekkelijker relatieve positie

1 p. - Concrete onzekerheid bij afzet/reactie rivalen

5 Een tweede fabriek verdubbelt haar productie én haar arbeidsjaren. Wat gebeurt er met de arbeidsproductiviteit?

2 punten

A. Zij blijft gelijk omdat teller en noemer dezelfde groeifactor hebben.

B. Zij verdubbelt omdat de totale productie verdubbelt.

C. Zij halveert omdat de arbeidsjaren verdubbelen.

D. Zij wordt nul omdat er meer werknemers zijn.

Modelantwoord

De arbeidsproductiviteit blijft gelijk, omdat productie en arbeidsinzet met dezelfde factor worden vermenigvuldigd.

2 p. - Optie 1 gekozen

6 Een fictieve fietsenbouwer verhoogt loonkosten per arbeidsuur met 8% en productie per arbeidsuur met 4%. Bereken de verandering van loonkosten per fiets op één decimaal en leg uit welk prijsrisico volgt bij gelijke overige kosten.

3 punten

Modelantwoord

Factor loonkosten per fiets = 1,08/1,04 = 1,0384615...; de stijging is (1,08/1,04 − 1) × 100% = 3,8% afgerond. Bij gelijke overige kosten drukt dat de marge of geeft het een prikkel om de prijs te verhogen. Een hogere prijs kan de concurrentiepositie verzwakken als rivalen niet dezelfde kostenstijging hebben.

1 p. - Juiste verhouding groeifactoren

1 p. - Stijging 3,8%

1 p. - Kosten → marge/prijs → mogelijke concurrentiepositie

5.5 Vaste en flexibele contracten

1 Noem bij het ziekenhuis uit C één reden waarom het vaste contract de prikkel tot gespecialiseerde scholing kan versterken.

Bron: EC05-C · 2 punten

Modelantwoord

Bij een langere verwachte arbeidsrelatie kan het ziekenhuis langer profiteren van de specialistische vaardigheden. Daardoor is de kans groter dat de opleidingskosten worden terugverdiend en kan scholing aantrekkelijker zijn.

1 p. - Langere verwachte samenwerking

1 p. - Langer opbrengst scholing/terugverdienprikkel

2 Geef bij het evenementenbureau in C één voordeel voor de werkgever en één risico voor een flexibele werknemer.

Bron: EC05-C · 2 punten

Modelantwoord

De werkgever kan de inzet beperken als het zomerseizoen voorbij is en zo onnodige loonkosten vermijden. De werknemer loopt het risico dat het contract niet wordt verlengd en zijn inkomen wegvalt of onzeker wordt.

1 p. - Werkgever: aanpassing aan seizoen/kosten

1 p. - Werknemer: onzeker werk/inkomen

3 Een vaste en een flexibele werknemer krijgen hetzelfde uurloon. Waarom kan hun maandinkomen toch verschillen?

2 punten

Modelantwoord

Het maandinkomen hangt ook af van het aantal betaalde uren. Als de flexibele werknemer minder of wisselende uren krijgt, kan het totale loon lager of onzekerder zijn ondanks een gelijk bedrag per uur.

1 p. - Uurloon × betaalde uren als verband

1 p. - Wisselende/minder uren → ander totaal/zekerheid

4 Waarom is de uitspraak flexibele werknemers volgen nooit scholing economisch te absoluut?

2 punten

Modelantwoord

Ook een flexibele werknemer kan scholing volgen, bijvoorbeeld als vaardigheden algemeen bruikbaar zijn of de werkgever snel voordeel verwacht. De contractvorm beïnvloedt de prikkel en terugverdientijd, maar sluit opleiding niet logisch uit.

1 p. - Mogelijke scholingsreden/tegenvoorbeeld

1 p. - Prikkel verschilt, geen absoluut verbod

5 Welke afweging past bij de betekenis van welvaart in een contractkeuze?

2 punten

A. Alleen het uurloon telt; onzekerheid is geen economisch gevolg.

B. Een flexibel contract verhoogt per definitie de welvaart van iedereen.

C. Loon, zekerheid, tijd en mogelijkheden kunnen voor partijen verschillend wegen.

D. Een vast contract maakt het risico voor een werkgever altijd nul.

Modelantwoord

Beoordeel naast loon ook zekerheid, tijd, voorkeuren en mogelijkheden van beide partijen.

2 p. - Optie 3 gekozen

6 Een fictieve student wil alleen in vakanties werken; een broodverdeler heeft precies dan een drukke periode. Leg uit waarom een flexibel contract hier voor beide partijen gunstig kan zijn en noem een voorwaarde voor die conclusie.

3 punten

Modelantwoord

De student kan werk combineren met studie en de werkgever krijgt arbeid wanneer de seizoensvraag hoog is. Het is voor beide gunstig als de afgesproken uren en duur bij hun wensen aansluiten en bijvoorbeeld inkomen/onzekerheid en planning aanvaardbaar zijn. Zonder die voorwaarden kan flexibiliteit één partij alsnog benadelen.

1 p. - Student: passende beschikbaarheid/studie

1 p. - Werkgever: inzet bij piekvraag

1 p. - Afgesproken voorwaarden/aanvaardbaar risico nodig

5.6 Werkloosheid verklaren

1 Vergelijk Farah en Joost in D. Benoem de meest passende verklaring en geef het relevante brongegeven.

Bron: EC05-D · 2 punten

Modelantwoord

Farah ervaart frictie: zoeken naar een nieuwe werkplek kost tijdelijk tijd terwijl passende vacatures bestaan. Joost heeft een mismatch: zijn opleiding sluit niet aan op de beschikbare verpleegkundige functies in zijn regio.

1 p. - Farah frictie met zoekduur/vacatures

1 p. - Joost mismatch met ontbrekende opleiding

2 Leg uit waarom de geschrapte fietsproductiediensten in D bij conjuncturele werkloosheid passen.

Bron: EC05-D · 2 punten

Modelantwoord

Lagere inkomens verminderen de vraag van huishoudens naar fietsen. Het bedrijf verkoopt en produceert minder en vraagt daardoor minder arbeid. De directe oorzaak is een daling van bestedingen, geen tekort aan passende vaardigheden in de bron.

1 p. - Lagere inkomens → minder productvraag/afzet

1 p. - Minder productie → lagere arbeidsvraag; conjunctureel

3 Geef bij het callcenter in D een oorzaak van lokale werkloosheid en een reden waarom scholing passend kan zijn.

Bron: EC05-D · 2 punten

Modelantwoord

Outsourcing verplaatst taken naar een ander land en vermindert de lokale vraag naar dat werk. De voormalige medewerkers missen passende vaardigheden voor nieuwe lokale banen; scholing kan die mismatch verkleinen en hen helpen naar andere functies over te stappen.

1 p. - Verplaatsing verlaagt lokale vraag naar oude taken

1 p. - Scholing vermindert vaardighedenmismatch met nieuwe vraag

4 Gebruik de uitkeringscasus in D. Verklaar een mogelijke prikkel tot minder snelle aanvaarding van werk en geef een grens aan die verklaring.

Bron: EC05-D · 2 punten

Modelantwoord

Door uitkeringsverlies en reiskosten levert het aanbod weinig extra besteedbaar inkomen op, waardoor aanvaarden financieel minder aantrekkelijk is. Dat zegt niet dat alle werkloosheid vrijwillig is: ontbrekende vacatures, gezondheid, zorgtaken of mismatch kunnen werkhervatting ook verhinderen.

1 p. - Weinig netto meeropbrengst vermindert aanvaardingsprikkel

1 p. - Andere belemmering; geen algemene vrijwilligheidsclaim

5 Welke uitspraak over vrijhandel en technologie sluit aan bij D?

Bron: EC05-D · 2 punten

A. Ze verminderen altijd het totale aantal banen in ieder land.

B. Sommige functies verdwijnen en andere ontstaan; werknemers sluiten niet altijd direct aan.

C. Ze garanderen dat iedere werknemer meteen een hoger loon krijgt.

D. Ze hebben alleen invloed op prijzen en nooit op de arbeidsvraag.

Modelantwoord

Zij kunnen de verdeling van banen veranderen: sommige functies verdwijnen en andere ontstaan, met overgangs- of mismatchproblemen.

2 p. - Optie 2 gekozen

6 Een fictieve regio telt veel werkloze magazijnmedewerkers en veel openstaande vacatures voor zorgspecialisten. Een bestuurder wil alleen de totale consumentenbestedingen stimuleren. Beoordeel of dat het arbeidsmarktprobleem zeker oplost en geef één gerichte aanvulling.

3 punten

Modelantwoord

Stimulering kan productvraag en arbeidsvraag vergroten, maar maakt magazijnmedewerkers niet automatisch bevoegd of geschikt voor zorgfuncties. De bron wijst op een vaardighedenmismatch. Gerichte omscholing, opleiding of begeleiding naar passende functies is daarom een relevante aanvulling; die vereist wel tijd en voldoende aansluiting.

1 p. - Bestedingen kunnen vraag versterken, maar geen automatische aansluiting

1 p. - Mismatch tussen aangeboden en gevraagde vaardigheden

1 p. - Gerichte scholing/begeleiding met passende uitleg

Test jezelf

1 Bereken voor T de beroepsbevolking, arbeidsvraag en het werkloosheidspercentage. Rond het percentage af op twee decimalen.

Bron: EC05-T · 2 punten

Modelantwoord

Beroepsbevolking = 48.000 + 4.000 = 52.000 personen. Arbeidsvraag = 48.000 + 2.000 = 50.000 banen. Werkloosheid = 4.000/52.000 × 100% = 7,69%.

1 p. - 52.000 beroepsbevolking en 50.000 arbeidsvraag met aanpak

1 p. - Werkloosheid met juiste noemer en 7,69%

2 Bereken in T bruto participatie en p/a-ratio. Leg de eenheid van p/a uit.

Bron: EC05-T · 3 punten

Modelantwoord

Bruto participatie = 52.000/80.000 × 100% = 65%. p/a = 48.000/36.000 = 1,333... ≈ 1,33 werkzame personen per arbeidsjaar. De ratio drukt deeltijd/het verschil tussen personen en voltijdbaan-equivalenten uit, geen percentage werkloosheid.

1 p. - Bruto 65% met juiste noemer

1 p. - p/a 1,33 met formule

1 p. - Werkzame personen per arbeidsjaar als interpretatie

3 Neem in T alleen de daling van buitenlandse bestellingen. Geef de keten naar arbeidsvraag en evenwichtsloon bij gelijk aanbod.

Bron: EC05-T · 2 punten

Modelantwoord

Minder exportbestellingen → minder productie → minder benodigde arbeid. De arbeidsvraag verschuift links, zodat in het gewone model bij gelijk aanbod het evenwichtsloon en de hoeveelheid arbeid dalen.

1 p. - Bestellingen → productie → arbeidsvraag links

1 p. - Loon en hoeveelheid dalen bij gelijk aanbod

4 Neem tegelijk de dalende bestellingen en extra afgestudeerden uit T. Is de richting van het evenwichtsloon in het gewone model zeker? Verklaar.

Bron: EC05-T · 2 punten

Modelantwoord

Ja, onder deze modelvoorwaarden verlagen beide ontwikkelingen het evenwichtsloon: arbeidsvraag verschuift links en arbeidsaanbod rechts. De richting van de verhandelde hoeveelheid is zonder grootten niet zeker, omdat de vraagdaling die hoeveelheid verlaagt en de aanbodgroei haar verhoogt.

1 p. - Beide verschuivingen juist

1 p. - Beide verlagen loon; hoeveelheid kan onbepaald blijven

5 Waarom kan het nieuwe cao-uurloon uit T een arbeidsaanbodoverschot veroorzaken in de gegeven korte-termijnmarkt?

Bron: EC05-T · 2 punten

Modelantwoord

Het cao-loon ligt boven het oude evenwicht en stijgende loonkosten worden niet door productiviteitsgroei gecompenseerd. Bij dit hogere loon vragen werkgevers minder arbeid terwijl aanbieders meer willen werken. Het aanbod kan daardoor groter zijn dan de vraag.

1 p. - Bindend loon boven evenwicht/kosten niet gecompenseerd

1 p. - Minder vraag, meer aanbod → overschot

6 Een cao bevat naast loon ook scholingsafspraken. Leg uit hoe scholing het loonkosteneffect per product kan beperken.

2 punten

Modelantwoord

Scholing kan de productie per arbeidseenheid verhogen. Als een werknemer meer producten maakt, worden loonkosten over meer producten verdeeld. Dat kan een deel of het geheel van de hogere loonkosten per arbeidseenheid compenseren, afhankelijk van de productiviteitsgroei.

1 p. - Scholing → hogere arbeidsproductiviteit

1 p. - Meer productie per arbeidseenheid → kostenstijging per product beperkter

7 Bereken met U arbeidsproductiviteit en loonkosten per meter in beide jaren. Rond kosten af op drie decimalen.

Bron: EC05-U · 2 punten

Modelantwoord

Productiviteit A = 300.000/12 = 25.000 meter per arbeidsjaar; B = 336.000/12 = 28.000 meter per arbeidsjaar. Kosten A = 37.500/25.000 = € 1,500 per meter; B = 39.375/28.000 = € 1,40625 ≈ € 1,406 per meter.

1 p. - Beide productiviteiten met eenheid

1 p. - Beide kosten met formule en juiste afronding

8 Bereken op basis van U de procentuele verandering van loonkosten per meter op één decimaal en verklaar een mogelijk concurrentie-effect.

Bron: EC05-U · 3 punten

Modelantwoord

Loonkosten per arbeidsjaar groeien met factor 39.375/37.500 = 1,05; productiviteit met factor 28.000/25.000 = 1,12. Verandering = (1,05/1,12 − 1) × 100% = −6,25%, afgerond een daling van 6,3%. Bij gelijke kwaliteit en overige kosten kan de lagere kost ruimte geven voor een lagere prijs en daarmee een sterkere concurrentiepositie.

1 p. - Juiste factoren/verhouding

1 p. - Daling 6,3% (6,2% bij bankiersafronding van exact 6,25 aanvaardbaar)

1 p. - Lagere kost → prijsruimte → mogelijke concurrentiepositie

9 Weeg de contracten in U af: geef een voordeel van flexibiliteit voor het bedrijf en een voordeel van vaste uren voor de werknemer.

Bron: EC05-U · 2 punten

Modelantwoord

Het bedrijf kan arbeidsinzet en loonkosten gemakkelijker aanpassen aan onzekere orders. De werknemer heeft bij vaste maanduren meer zekerheid over inkomen en planning dan bij wisselende uren.

1 p. - Werkgever: aanpassing bij onzekere orders

1 p. - Werknemer: zekerheid inkomen/planning door vaste uren

10 Leg uit waarom hetzelfde uurloon in U niet bewijst dat beide contracten dezelfde welvaart geven.

Bron: EC05-U · 2 punten

Modelantwoord

Het aantal uren en daarmee maandinkomen kan verschillen. Bovendien wegen inkomenszekerheid, tijd, voorkeuren en scholingskansen mee in welvaart. Een gelijk uurloon vergelijkt slechts één onderdeel van de arbeidsrelatie.

1 p. - Uren/totaal inkomen kunnen verschillen

1 p. - Zekerheid/tijd/scholing als ander welvaartsaspect

11 Classificeer bij U de pas afgestudeerde die kort zoekt en de werkzoekende die de opleiding mist. Benoem ook een passende aanpak voor de tweede.

Bron: EC05-U · 3 punten

Modelantwoord

De korte zoekperiode bij bestaande passende vacatures is frictiewerkloosheid. Ontbrekende opleiding bij beschikbare functies is mismatch/structurele werkloosheid. Gerichte scholing of omscholing kan de aansluiting van die tweede persoon verbeteren.

1 p. - Frictie met zoekproces

1 p. - Mismatch met opleiding

1 p. - Gerichte scholing/aanpak voor aansluiting

12 Leg bij U uit waarom nieuwe technologie en een kleine netto opbrengst van werkhervatting via verschillende routes werkloosheid kunnen beïnvloeden. Waarom volgt er geen bewijs dat alle werkloosheid vrijwillig is?

Bron: EC05-U · 3 punten

Modelantwoord

Technologie verandert de arbeidsvraag naar taken: oude taken verdwijnen en werknemers kunnen een vaardighedenmismatch hebben met nieuwe vacatures. Een kleine extra netto opbrengst na uitkeringsverlies en reiskosten kan de aanvaardingsprikkel verzwakken. Deze tweede prikkel sluit belemmeringen zoals ontbrekende passende banen, kwalificaties of gezondheid niet uit.

1 p. - Technologie → veranderde taken/arbeidsvraag → mismatch

1 p. - Netto opbrengst werk → aanvaardingsprikkel

1 p. - Andere belemmeringen; geen algemene vrijwilligheidsclaim

Bronnen en verantwoording

De officiële kaders zijn gecontroleerd op 6 oktober 2026. HELDER volgt voor examenjaar 2027 het geldende programma, niet een toekomstig conceptprogramma.

Economie havo 2027

https://www.examenblad.nl/2027/havo/vakken/maatschappijvakken/economie-havo

Syllabus economie havo 2027, versie 2, juli 2025

https://www.examenblad.nl/2027/havo/documenten/syllabus-economie-havo

Examenprogramma economie havo/vwo

https://www.examenblad.nl/2027/havo/documenten/examenprogramma-economie-vwo-havo

Toegestane hulpmiddelen havo en vwo 2027

https://www.examenblad.nl/2027/havo/documenten/toegestane-hulpmiddelen-havo-vwo-2027

Vakspecifieke informatie economie havo 2027, bijgewerkt 22 september 2026

https://www.examenblad.nl/2027/onderwerpen/vakspecifieke-informatie-economie-havo

Handreiking SE Economie havo/vwo, toegangspagina bijgewerkt 28 augustus 2026

https://www.slo.nl/handreikingen/havo-vwo/tussenpaginas/handreiking-se-economie-havo-vwo/

Handreiking schoolexamen economie havo/vwo (2012), nog gekoppeld op actuele toegangspagina

https://www.slo.nl/publish/pages/2896/handreiking-schoolexamen-economie-havo-vwo2012.pdf

Domein B Schaarste, aanvulling uit 2021, gepubliceerd 2022

https://www.slo.nl/publish/pages/18437/domeinb_schaarste_1.pdf

The ECB’s monetary policy strategy statement (2025)

https://www.ecb.europa.eu/mopo/strategy/strategy-review/ecb.strategyreview202506_strategy_statement.en.html

CvTE, syllabus economie havo 2027, versie 2 (juli 2025) · Kader voor leerdoelen en havo-afbakening; alle uitleg, situaties, cijfers en opdrachten zijn oorspronkelijk HELDER-materiaal.

De hoofdstukindeling en de oorspronkelijke teksten zijn redactionele keuzes van HELDER. De inhouds-, structuur- en vormgevingscontroles zijn intern uitgevoerd; externe vakdocentbeoordeling en leerlingproeven zijn niet uitgevoerd. Dit is een eerste complete editie, geen onafhankelijke kwaliteitscertificering.